

УДК 343+323

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/565-566

Юрій ГАРКУША

ад'юнкт кафедри кримінального
права та кримінології

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МОЖЛИВІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Десять років триває діяльність Верховної Ради України у напрямі формування кримінально-правової політики держави, спрямованої на подолання викликів та загроз її суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, пов'язаних із розпочатою росією 2014 року збройною агресією проти України.

Кримінально-правова політика як тактико-стратегічний компонент державної правової політики має важливу для кримінального права в цілому місію – саме нею визначаються офіційні напрями змін у кримінальному праві [1].

Розв'язана російською федерацією в Україні війна поставила перед країною багато раніше не притаманних як зовнішній, так і внутрішній державній політиці питань, зокрема, щодо необхідності формування кримінально-правової політики на неокупованих, деокупованих та окупованих територіях в умовах впровадженого воєнного стану.

Формування та реалізація кримінально-правової політики держави відбувається на всій території України. Проте реалізація цієї політики залежить від значної кількості факторів, до яких належить і можливість правоохоронних, судових та інших органів державної влади України здійснювати свої функціональні обов'язки у повному обсязі на різних частинах території України: неокупованій, деокупованій та окупованій.

Внесені з 24 лютого 2022 р. зміни та доповнення до кримінального законодавства України свідчать про відсутність на сьогодні диференційованого підходу законодавця до криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь залежно від фактичного статусу тієї чи іншої частини території України: неокупована, деокупована, окупована.

На сьогодні нормативне регулювання державної політики на різних частинах території України частково закріплене Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 [2] та підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема Планом заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2023 р. № 288-р) [3], постановою Кабінету Міністрів України «Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції» від 12 травня 2023 р. № 486 [4].

Частина 1 ст. 4-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» до цілей державної політики на тимчасово окупованій території відносить, зокрема, забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі [2].

Таке забезпечення можливе шляхом внесення до законодавства України змін та доповнень, які б враховували статус тієї чи іншої частини території держави залежно від наявності або відсутності її окупації.

У чинному КК України окупація деяких територій країни врахована як обов'язкова ознака окремих кримінальних правопорушень, як-от: колабораційна діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2), катування (ст. 127), насильницьке зникнення (ст. 146-1), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332-1), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438) [5].

Проте врахування статусу території України залежно від наявності або відсутності її окупації не закріплене положеннями Загальної частини КК України, яка визначає відповідні загальні підходи до кримінально-правової політики України, зокрема щодо осіб, які вчинили діяння, передбачені КК України, на тимчасово окупованих територіях.

Так, наприклад, обов'язковою ознакою окремих форм колабораційної діяльності є добровільність вчинення діяння. Однак реалії окупації територій України свідчать про масовий характер фізичного та психологічного примусу місцевого населення з боку російських окупантів: катівні, «підвали», масові поховання тощо. І все це відбувається на фоні фізичного знищення «незгодних» з окупаційною владою, що має на меті передусім залякування якомога більшої частини населення [6].

Вищезазначені фактори впливають на вирішення питання щодо добровільного характеру відповідних форм колабораційної діяльності, а також на наявність таких обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, як-от: крайня необхідність, фізичний або психічний примус.

Аналіз вироків судів щодо форм колабораційної діяльності, пов'язаних з добровільним зайняттям громадянином України тих чи інших посад на тимчасово окупованих територіях, свідчить про переважання проваджень щодо осіб, які добровільно обіймали посади у незаконних органах влади на тимчасово окупованих територіях, але при цьому не виконували організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій (ч. 2 ст. 111-1 КК України). При цьому більшість таких проваджень завершуються укладанням угоди про визнання винуватості.

Разом з тим зазначені вирoki обмежуються констатацією факту добровільності дій винної особи, не акцентуючи уваги на відсутності фізичного або психічного примусу з боку представників країни-агресора.

Так, типовим є наступне формулювання дій винного у колабораційній діяльності, передбаченій ч. 2 ст. 111-1 КК України: «В серпні 2022 р. ОСОБА_3, перебуваючи на території тимчасово окупованого збройними формуваннями Російської Федерації с. Східне Херсонського (колишнього Білозерського) району Херсонської області, будучи громадянкою України, на пропозицію невстановленої особи № 1, яка на той час обіймала посаду голови «військово-цивільної адміністрації Музиковської територіальної громади», що створена представниками держави-агресора Російської Федерації на тимчасово окупованій території с. Східне Херсонського району (колишнього Білозерського району) Херсонської області, добровільно надала згоду на зайняття посади «соціального працівника Східненської сільської ради» [7].

Пропонуємо доповнити примітку до ст. 111-1 КК України спеціальним видом звільнення від кримінальної відповідальності, який передбачити у пункті 5 у такій редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила дії, передбачені частинами 1-7 цієї статті, якщо вони були вчинені під реальною загрозою смерті чи тяжких тілесних ушкоджень щодо цієї особи чи членів її сім'ї».

Крім того, пропонуємо у Загальній частині КК України передбачити особливості кримінальної відповідальності, звільнення від неї та покарання, застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили діяння, передбачені КК України, на тимчасово окупованих територіях.

1. Балобанова Д. О. Ідеологічна складова кримінально-правової політики. *Правова політика України: історія та сучасність : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. семінару* (м. Житомир, 06 жовт. 2023 р.). Житомир, 2023. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/6.pdf>.

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

3. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04 квітня 2023 р. № 288-р. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-planu-zakhodiv-z-realizatsii-s288-40423>.

4. Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidhotovku-do-dii-iz-stabilizatsii-sytuatsii-na-deokupovanykh-terytoriiakh-donetskoj-i-luhanskoj-s486-120523>.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

6. Співпраця з ворогом під час окупації: які обставини виключають кримінальну протиправність? Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/spivpratsia-z-vorohom-pid-chas-okupatsii-i-aki-obstavynu-vykliuchaiut-kryminalnu-protyppravnist/>.

7. Кримінальна справа №522/4335/23. Архів Приморського районного суду м. Одеси.